

MUSEUM
PLANTIN
MORETUS

Komt een Italiaan naar de Nederlanden

ONTDEK 500 JAAR STAD EN STREEK
MET KOOPMAN GUICCIARDINI

BEZOEKERS
GIDS

3 DECEMBER 2021 TOT 6 MAART 2022

PAMELE

Veniunt Hunsdones, et
i subro castro
Gaudam e regione dicitur
Pharabidam
Iovany sub sole aurio.

Komt een Italiaan naar de Nederlanden

BIJ DEZE EXPO

Precies 500 jaar geleden werd de Italiaanse schrijver Lodovico Guicciardini (1521-1589) geboren. Hij schreef de eerste volledige stedenatlas van de Nederlanden. Dat werd een groot succes. Het Museum Plantin-Moretus laat deze bijzondere verjaardag daarom niet onopgemerkt voorbijgaan. Met de expo 'Komt een Italiaan naar de Nederlanden' keren we terug naar de welvarende Nederlanden van de 16de eeuw. Herbeleef onze streek door de ogen van een jonge koopman uit Firenze.

ANTWERPEN VROEGER

Schrijver Jeroen Olyslaegers verkende het 16de-eeuwse Antwerpen in zijn succesroman 'Wildevrouw'. De meesterlijke verteller schreef bij de prenten in de tentoonstelling elf meeslepende verhalen over de leefwereld van Guicciardini.

ANTWERPEN VANDAAG

Herkennen wij ons vandaag nog in de eeuwenoude beschrijvingen van Guicciardini? We vroegen het aan bewoners en nieuwkomers van overal. Wat valt hen op? Wat is anders? En wat is vandaag nog hetzelfde? We delen hun ervaringen in deze bezoekersgids.

VOLG GUICCIARDINI OP FACEBOOK EN INSTAGRAM

Mohamed Ouaamari schreef een reeks kortverhalen over hoe Guicciardini het hedendaagse Antwerpen zou beleven in al zijn diversiteit. Ze verschijnen op de website en sociale media van het museum.

Lodovico EEN FLORENTIÏJN IN ANTWERPEN Guicciardini

- 1521 Geboren in Firenze op 19 augustus.
- 1538 17 jaar. Trekt naar Lyon voor de familiezaak.
- 1541 Migreert naar Antwerpse filiaal van de familiezaak.
- 1543 Zeerovers kapen twee schepen van de firma in de Golf van Biskaje.
- 1545 Familiezaak gaat failliet. Start eigen bedrijf op.
- 1554 Stopt eigen bedrijf en wordt voltijds schrijver. Verdacht van aanslag op de corrupte bankier Ducci.
- 1565 Verkoopt buitenverblijf.
- 1567 **Eerste druk 'La descrittione'**.
bij uitgever Willem Silvius.
- 1568 Raadslid van de Florentijnse natie.
- 1569 Opgesloten in gevangenis van Vilvoorde voor kritiek op de hertog van Alva.
- 1570 Vrijgelaten uit gevangenis na anderhalf jaar.
- 1571 Erkend door stad Antwerpen.
Krijgt eerste jaarlijkse toelage.
- 1577 Koopt huis aan Markgravenstraat
waar hij eerst een kamer huurde.
- 1581 **Eerste druk bij Christoffel Plantijn.**
- 1582 **Tweede druk bij Christoffel Plantijn.**
Onterecht gearresteerd na mislukte aanslag op Willem van Oranje.
- 1586 Moet huis verkopen om belastingen van de 5de penning te betalen.
- 1588 **Derde druk bij Christoffel Plantijn.**
Verdiend 150 florijnen.
Stad Antwerpen schenkt hem 200 florijnen.
- 1588 Gegijzeld op boot in Brussel.
- 1589 Overlijdt op 22 maart. Is dan 68 jaar.

Portret, door Francesco Allegri, naar Giuseppe Zocchi, 1763

L O D O V I C O

 D I I A G O P O
 G U I C C I A R D I N I

 L E T T E R A T O,
 P O E T A, I S T O R I C O,

 E C O S M O G R A F O.
 nato nel MDXXIII.

 morto in ANVERSA nel MDLXXXIX.

*Al merito Sing.^o del Nobilissimo Sig.^o Conte Lorenzo Guicciardini
 Patrio Fiorentino Agnato del suddetto.
 Preso da un Quadro della Serie del Nobiliss.^o Sig.^o Conte Fran.^o Guicciardini.
 Giuseppe Zocchi del. From Allegri, inc. 1763.*

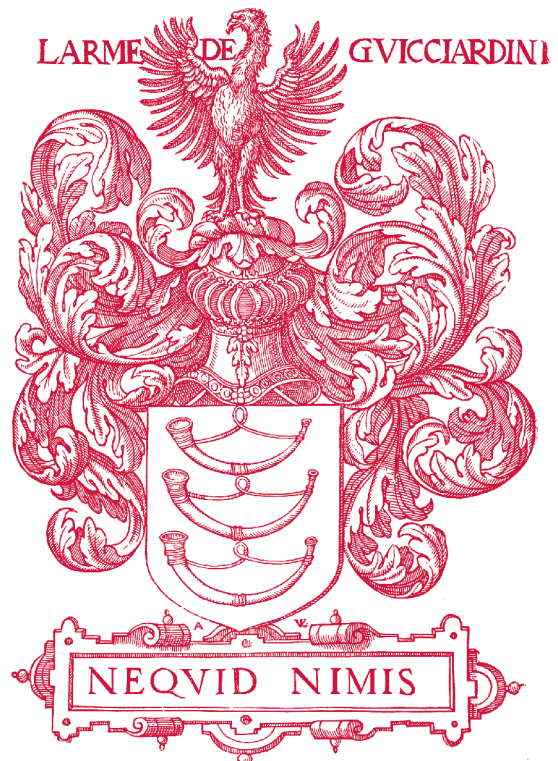
Nee, het is niet Lodovico Guicciardini die hier staat afgebeeld. Ook al staat zijn naam er onder. Het portret is van zijn oom Luigi Guicciardini. Deze vergissing gaat al eeuwen mee. Er is geen ander portret bekend.

GUICCIARDINI DE SCHRIJVER

Lodovico Guicciardini (1521-1589) is amper 20 jaar wanneer hij van Firenze naar Antwerpen migreert. Naar zijn vaderland keert hij later nooit meer terug. De adellijke familie handelt onder meer in Franse wijnen en graan. Het bloeiende Antwerpen is een veelbelovende afzetmarkt. In 1545 gaat de familiezaak failliet. Dit financiële drama maakt Lodovico wanhopig. Hij zou wel willen sterven, bekent hij in een brief aan zijn vader. Hij probeert nog op eigen houtje door te gaan, zonder zijn broers Giovan Battista en Lorenzo. Maar ook dat mislukt.

Vanaf 1554 maakt hij van zijn hobby zijn beroep. Hij wordt voltijds schrijver. 'Ik kan meer verdienen als schrijver dan als koopman', schrijft Guicciardini. Zijn schrijftalent maakt hem niet rijk, maar wel beroemd. Dankzij een jaarlijkse toelage van de stad Antwerpen kan hij overleven.

In 1567 verschijnt Guicciardini's *Descrittione di tutti i Paesi Bassi*, de eerste volledige stedenatlas van de Nederlanden. Hij raadpleegde daarvoor meer dan 130 bronnen, zoals geschriften van Latijnse auteurs en documenten van geleerden uit zijn tijd. Hij trok ook zelf op onderzoek uit.

Guicciardini's wapenschild met spreuk 'Ne quid nimis'

In niets teveel.

DE EERSTE STEDENATLAS

Plantijns concurrent Willem Silvius geeft als eerste Guicciardini's boek uit. Pas later krijgt Plantijn het drukkersprivilege voor deze kaskraker. In 1580 stuurt hij een brief aan Silvius. Hij is bereid om de 15 houtblokken met stadsgezichten van hem over te kopen, als compensatie. Silvius weigert koppig. Na zijn dood verkoopt Silvius' weduwe de houtblokken alsnog aan Plantijn. Zo vermijdt Plantijn dat andere drukkers ze gebruiken.

Guicciardini is blij met zijn nieuwe uitgever Plantijn. Hij schrijft: "Tussen alle kleine drukkerijen is er de grote drukkerij van de Koninklijke drukker, Christoffel Plantijn. Drukkerij en woningen staan apart van de boekenwinkel. In heel Europa is er geen drukkerij met meer persen, letters in alle soorten, drukwerk en gereedschap, en bekwaam personeel. De werknemers zetten en corrigeren in alle talen."

Plantijn breidt het aantal illustraties in het boek uit van 15 naar 55. Hij laat hiervoor nieuwe stadsgezichten snijden in koperplaat. Mynken (Wilhelmina) Liefreynck drukt de gravures. Zij is een van de vele zelfstandige vrouwen in Antwerpen die een eigen zaak runnen. Ze verdient de kost met het drukken, inkleuren en verkopen van prenten en inkt.

EEUWIGE ROEM

Dankzij zijn boek raakt Guicciardini beroemd in de Nederlanden. De atlas verschijnt ook in het Frans, Spaans, Duits, Latijn, Nederlands en Engels. Maar in Italië blijft Lodovico slechts 'de neef van'. Zijn oom langs vaderszijde is de beroemde geschiedschrijver en politicus Francesco Guicciardini (1483-1540). Francesco schrijft in zijn 'Storia d'Italia' als allereerste de geschiedenis van heel Italië. In zijn voetsporen kiest neef Lodovico voor dezelfde aanpak over de Nederlanden.

Siet hier de beschrijvinghe van dese Nederlanden

Over
Guicciardini
een
humanistische
edelman

De schrijver kent zijn klassiekers. Als edelman in Firenze genoot Guicciardini een humanistische opvoeding. Daar leerde hij de stoïcijnse waarde van de gematigdheid. Vandaar zijn lijfspreuk 'Ne quid nimis', in niets te veel. Die haalt hij bij de Latijnse auteur Terentius.

Guicciardini kijkt en schrijft als Italiaan voor Italiaanse lezers. Soms wil hij iets uitleggen wat in het Italiaans niet bestaat. Hij verzint dan eigen woorden afgeleid van de Nederlandse term, zoals borsa (beurs) en beghinaggio (begijnhof). Dankzij hem is het Italiaans dus enkele woorden rijker.

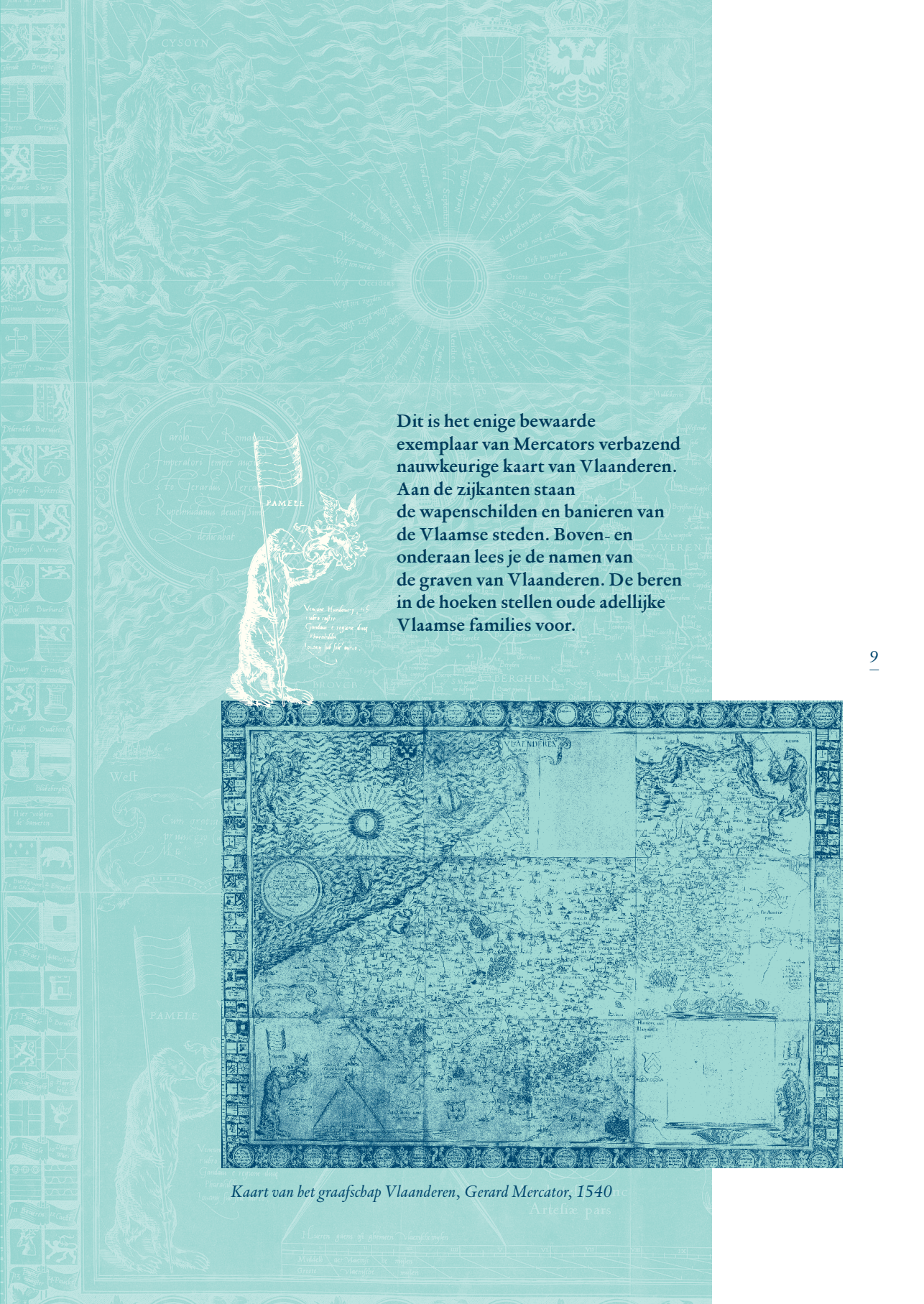
'Ik heb 10 jaar in Nederland gewoond.

Sinds 3 jaar woon ik in Antwerpen.

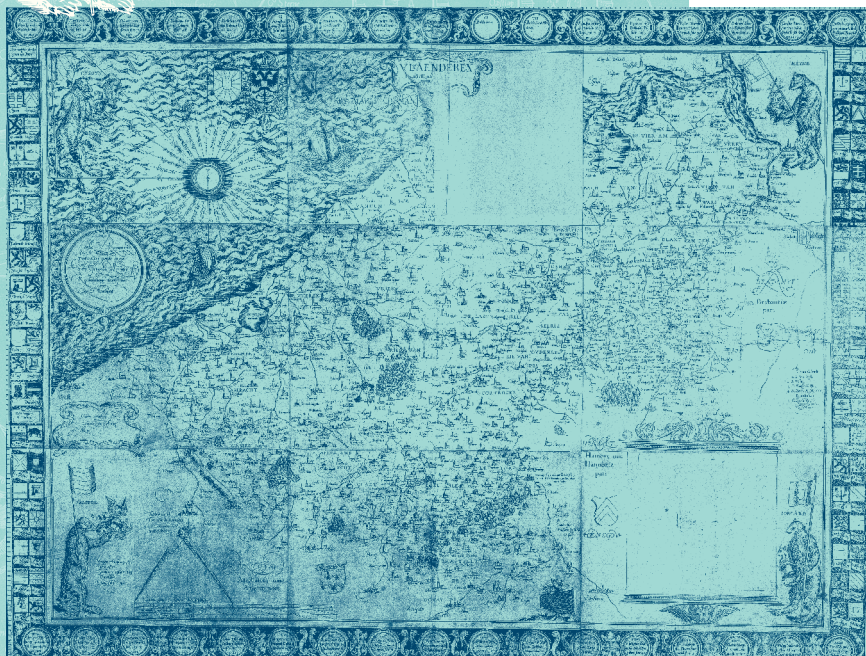
Ik ben en blijf een vreemdeling.'

2021

Dit is het enige bewaarde
exemplaar van Mercators verbazend
nauwkeurige kaart van Vlaanderen.
Aan de zijkanen staan
de wapenschilden en banieren van
de Vlaamse steden. Boven- en
onderaan lees je de namen van
de graven van Vlaanderen. De beren
in de hoeken stellen oude adellijijke
Vlaamse families voor.

Kaart van het graafschap Vlaanderen, Gerard Mercator, 1540
Artelix pars

LAND EN TAAL

‘Het land wordt ook Nederduitsland genoemd. De taal, zeden, gebruiken en wetten verschillen niet veel van de Hoogduitse.’

*‘Nederlands is moeilijk.
Ik ga het nooit kunnen, denk ik.’*

2021

*‘Sommige Nederlandse woorden zijn
grappig. Je neemt twee woorden en je
maakt er één van, zoals handschoen. Een
schoen voor een hand, dat is toch grappig.
En achterwerk, een werk dat op
de achterkant van je lichaam zit.’*

2021

‘Teutoons is een rijke taal met duidelijke woorden, maar moeilijk om te leren. En nog veel moeilijker om uit te spreken. Zelfs kinderen van hier kunnen de taal pas volledig begrijpen en uitspreken als ze groot zijn.’

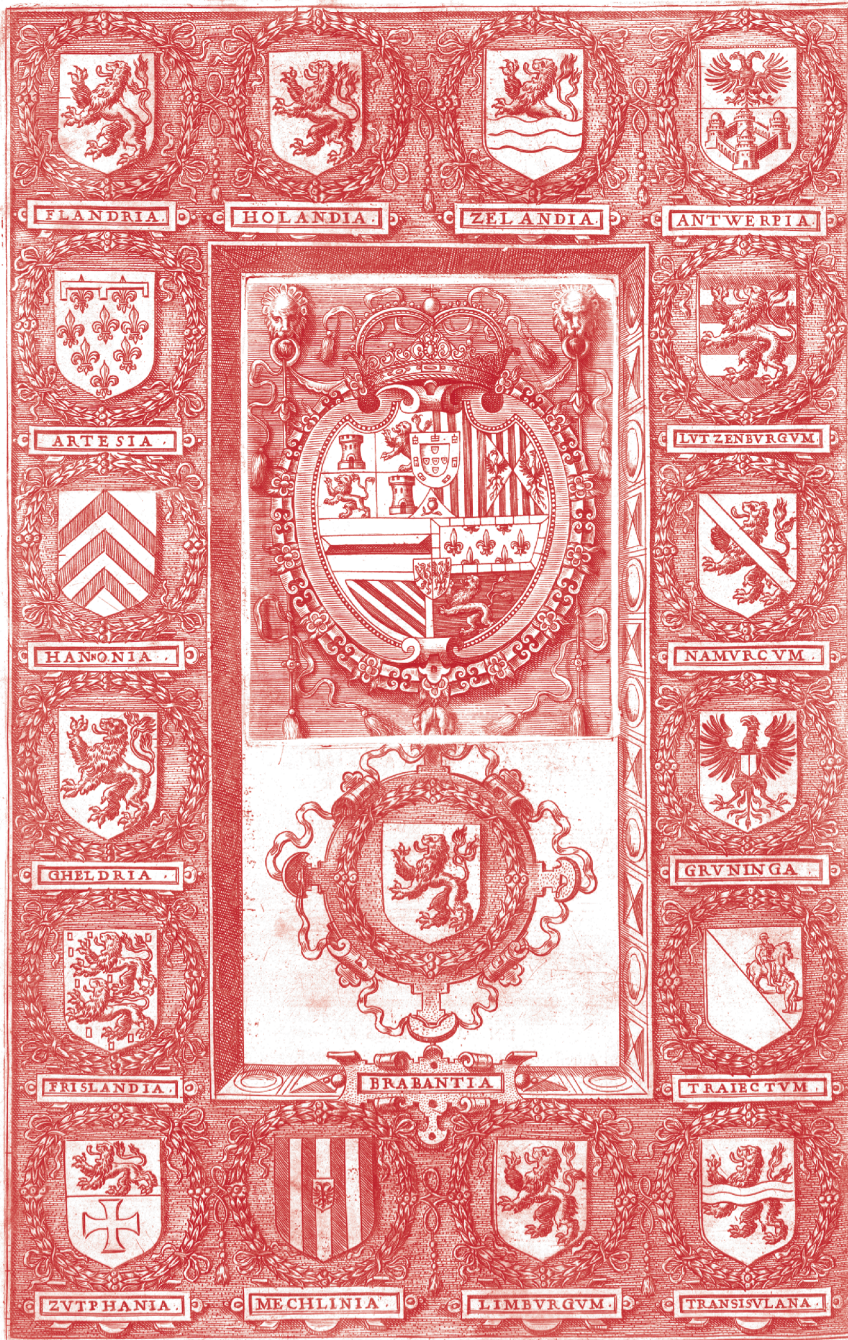
‘Vreemdelingen noemen de taal Vlaams of Diets, in het Latijn Teutonica.’

In de 16de eeuw beetten de Nederlanden ‘de zeventien Provinciën’. Hier staan ze afgebeeld met hun wapenschilden. Antwerpen staat als Markgraafschap mee afgebeeld.

In de beschrijving zelf zijn ook bet prinsbisdom Luik en de stad Aken zijn opgenomen, al boren ze er niet echt bij. Daardoor heeft bet gebied de vorm van een leeuw, de ‘Leo Belgicus’. Al vindt Guicciardini zelf de gelijkenis niet zo treffend.

ZEVENTIEN PROVINCIËN

Vlaanderen
Holland
Zeeland
Antwerpen

Artesië
Luxemburg

Henegouwen
Namen

Gelre
Groningen

Friesland
Brabant
Utrecht

Zutphen
Mechelen
Limburg
Overijssel

GUICCIARDINI

SCHRIJFT

STEENKOOL

'In Luik zijn er mijnen tot onder de Maas om steenkolen te delven. Ze lijken op steen, maar zijn minder zwaar, volledig zwart en laten zich gemakkelijk klieven.'

TURF

'De armere bevolking gebruikt goedkope heideplaggen, zoals uit de Hobokense heide bij Antwerpen. De rijke turfaarde uit Friesland bestaat uit moerassige, zware en vochtige aarde. Je kan er eindeloos veel van uitsteken. Helaas durven hebzuchtige Hollanders meer turf uitgraven dan nodig. De mens springt onverantwoord om met de rijkdom die moeder aarde ons biedt.'

ZEE

'Het uitzicht van de oceaan, de Grote of Wilde Zee, is oneindig en hoogmoedig. In het Kanaal van Engeland lopen de schepen groot gevaar door de golven. Nog meer gevaar schuilt er vanaf Calais aan de kusten van Vlaanderen, Zeeland en Holland. De woeste zee werpt er zandbanken op door het voortdurend gaan en keren van de getijden. Soms varen schepen tegen deze grote zandbergen aan. Ze lopen vast en zinken.'

MIJL

'Een Vlaamse mijl is ongeveer drie Italiaanse mijl. Deze wordt gebruikt in Vlaams Vlaanderen, bijna overal in Brabant, in een deel van Holland, in Zeeland, in het land van Luik en van Namen.'

*De lengte van de lokale mijlen varieerde sterk.
Een Antwerpse mijl bedroeg 5,7360 kilometer.*

Antwerpen aen den stroom

Over
Guicciardini
een
nieuwkomer
in de stad

Wat een drukte! De jonge Guicciardini moet onder de indruk zijn geweest van het kosmopolitische Antwerpen. Maar het geluk blijft niet lang duren. De nieuwkomer beleeft de woelige tijden in de Nederlanden. Er is de opstand tegen koning Filips II, die hij beschouwt als een burgeroorlog. En de religieuze protesten zijn voor hem 'ketterijen'. In 1569 komt hij zelf in aanraking met de ijzeren arm van het Spaanse gezag. Hij wordt beschuldigd van kritiek op de zware belastingen van de hertog van Alva. Daardoor vliegt hij voor anderhalf jaar in de gevangenis van Vilvoorde.

In 1582 wordt hij opnieuw gearresteerd, deze keer als verdachte van de mislukte aanslag op Willem van Oranje. Kort daarvoor zag iemand Guicciardini op een etentje met de geldschieder van de aanslag, de Spaanse koopman Gaspar de Añastro. 'By faulte van naerdere informatie' komt hij na twee dagen weer vrij.

Vanaf 1571 ontvangt de schrijver elk jaar een subsidie van de stad. Toch moet hij in 1586 zijn huis aan de Markgravesstraat verkopen. Anders kan hij zijn hoge belastingen van de vijfde penning niet betalen. De zo beroemde schrijver brengt zijn laatste jaren in armoede door. Guicciardini sterft onverwacht op 22 april 1589, ongehuwd en zonder kinderen.

Op Linkeroever is nu een straat naar hem genoemd, de Guicciardinistraat, ook gekend als de 'Sardienenstraat'.

'Ik kom tot rust in de katbedraal. Ik kom uit oorlogsgebied in Irak. De vrijheid die ik hier voel, heb ik nooit eerder gevoeld. Er zijn zo veel godsdiensten in Antwerpen. Er lopen gesluierde mensen rond en mensen in korte en strakke kleren. Sommigen dragen speciale kleren. Dat kan zonder dat ze worden aangestaard. Je mag je mening zonder angst uitspreken.'

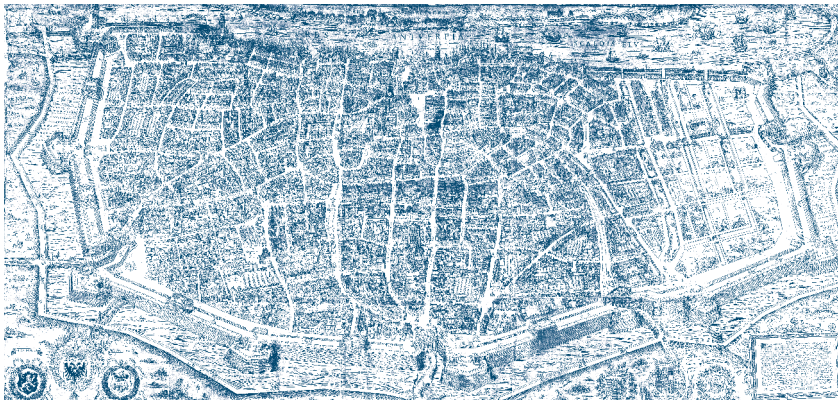
2021

'Vreemdeling is niet negatief. Ik ben een vreemdeling die al tien jaar in Antwerpen woont. Mijn kinderen zijn geen vreemdelingen. Zij voelen zich Antwerpenaren.'

2021

'Ik woon nu 5 maanden in Antwerpen. Ik ben en voel mij een vreemdeling. Ik weet niet of dit gevoel gaat veranderen.'

2021

Antverpia, Virgilius Bononiensis - Gillis Coppens van Diest, 1565

Antwerpen is het New York van de 16de eeuw. Dit stadsplan is een knap staaltje marketing. Het is de grootste en meest gedetailleerde plattegrond die we kennen uit die periode. Ontwerper Virgilius Bononiensis of Boloniensis komt net als Guicciardini uit Italië, meer bepaald uit Bologna.

Sommige straten en gebouwen zijn weggelaten, maar alle belangrijke burgerlijke gebouwen staan er nauwkeurig op. Je ziet het nieuwe Stadhuis, het Hanzehuis, het Hessenhuis, het Vleeshuis en de nieuwe Beurs. Ook de voormalige Sint-Michielsabdij aan de kade is duidelijk te zien. Zelfs waterputten en tuinen staan erop, net als de 41 'pagaddertorens'.

'Antwerpen, dat is bet Centraal Station, de Meir, Groenplaats, Grote Markt, tot aan bet water.'

2021

'Het leven is mooi in Antwerpen. Oude buizen van bonderden jaren oud staan naast moderne gebouwen. Je wandelt door de geschiedenis van Antwerpen.'

2021

HAVENSTAD

‘In de haven heb ik soms wel 2.500 schepen geteld. Vele liggen voor anker en wachten tot ze binnen twee à drie weken geladen of gelost worden. Elke dag leggen zo’n 500 schepen aan of gaan ze onder zeil met allerhande goederen. Tijdens hoogtij komen er vaak nog 400 schepen bij.’

JAARMARKTEN

‘De eerste markt heet Pinkstermarkt omdat ze veertien dagen voor Pinksteren begint. De tweede is de Bamismarkt of Remigiusmarkt. Zij begint de tweede zondag na Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart en is genoemd naar Sint-Bavo of Sint-Remigius. Elke jaarmarkt duurt zes weken.’

‘Na de twee paardenmarkten volgen de ledermarkten of huidenmarkten. Die duren twee of drie dagen en men kan er grote lederen vellen en huiden kopen. Droge, vette en ingezouten, van allerlei beesten uit binnen- en buitenland.’

BLIJDE INTREDE

‘In de herfstmaand van 1549 was er de Blijde Inkomst van prins Filips. Toch kan ik niet zwijgen over de ruzie van de naties over hun plaats in de optocht. De Florentijnen protesteerden tegen de Genuezen omdat zij hen niet wilden laten voorgaan. Om gevechten te vermijden beval de keizer beide naties om thuis te blijven, rijkelijk uitgedost en bijna allemaal te paard.’

Van cooplieden ende coophandel t' Antwerpen

Over
Guicciardini
een koopman
wordt
schrijver

In 1554 bereikt de 'affaire-Ducci' een hoogtepunt. Vijfentwintig jaar lang hebben de broers Guicciardini geprocedeerd tegen de meest corrupte bankier Gaspar Ducci uit Pistoia. Hij weigerde hen geleend geld terug te betalen. Wanneer Ducci het slachtoffer wordt van een aanslag, gaat het gerucht dat de broers hierachter zaten. Hun onschuld wordt bewezen en ze worden vrijgesproken. De echte daders zijn nooit opgepakt. In een brief naar zijn broer schrijft Lodovico dat de hele zaak opgezet spel is en dat Ducci de intrige zelf heeft geënceneerd. Gewoon om hen te schaden in de rechtszaak.

Wat later dat jaar zegt Guicciardini het koopmansleven voorgoed vaarwel. Hij gaat voortaan als fulltime schrijver door het leven en schrijft over wat hij allemaal ziet. Zijn boek wordt later van groot belang. Nog altijd vertrouwen historici op de juistheid van Guicciardini's beschrijvingen. Dankzij zijn werk weten we meer over de economische en maatschappelijke situatie van Antwerpen in de 16de eeuw. Archiefonderzoek bevestigt de precisie en de kwaliteit van Guicciardini's observaties.

'Moest ik niet slagen in rechten, dan ga ik verder in logistiek. Antwerpen is een havenstad. Voor logistieke medewerkers is er altijd werk. Maar het liefst van al zou ik schrijver zijn.'

*‘Wij werken met internationale transport-
bedrijven: Polen, Duitsers, Bulgaren ...
Ik snap niet dat mijn collega’s niet zien dat
“die vreemdelingen” werk voor hen creëren.’*

2021

1. Bovenaan in het midden staat Mercurius, de god van handel en winst. Hij houdt een grote weegschaal vast. Links en rechts staan 171 wapenschilden van handelssteden waar jaarmarkten doorgaan. Die markten waren belangrijk voor de handelseconomie.

2. Links in het midden lonken de gevaren voor kooplui. Soldaten plunderen en roven. Kooplieden reizen in groep, om niet overvallen te worden. Ook het transport over water is niet veilig. Dat blijkt uit het zinkende schip.

3. Rechts worden goederen ingepakt en vertrekken wagens. De broden verwijzen naar de armoede.

4. Onderaan staan vijf mannen rond een gekroonde vrouw, de Rijkdom. Zij verbeelden de deugden van de koopman: discretie, talenkennis en eerlijkheid.

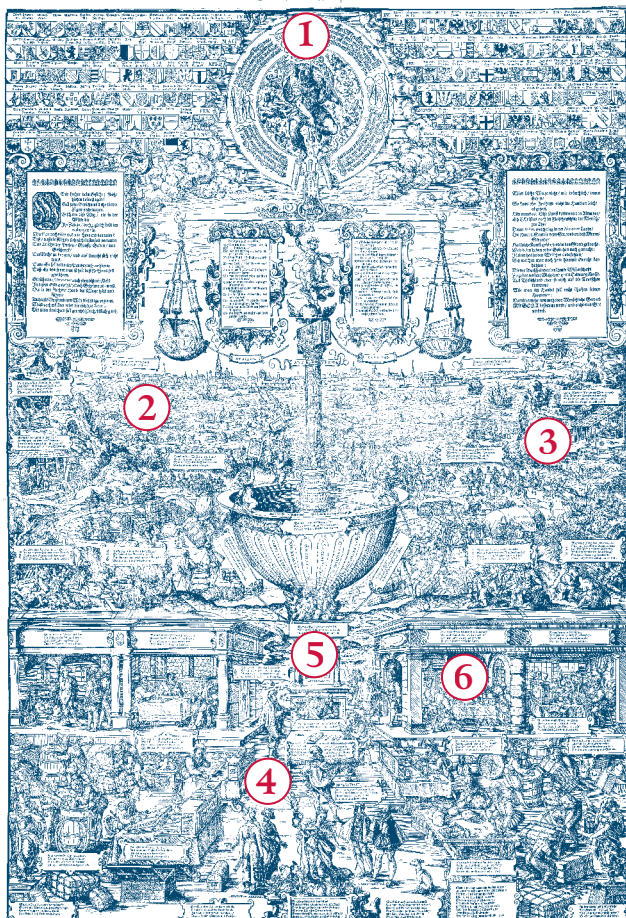
5. Achter hen zit een oudere man met baard en bontjas aan een tafel. Hij is het hoofd van een handelsonderneming en overhandigt een brief aan de bode. Een klerk maakt aantekeningen. Twee bedienden aan een schrijftafel houden de boekhouding bij.

6. Rechts van de Rijkdom tellen twee kassiers het geld op de tafel.

*‘In Antwerpen vind je alles wat je nodig hebt
voor alle keukens. Mensen uit kleine steden of
dorpen komen hier grote inkoop doen voor
een hele maand.’*

2021

*Sagenhafte Abbildung des gantzen Handels der löblichen Kaufmannschafft, samt etlich der nutzbarren und furnerlichen Handlung
Sitten und Manier, darinnen zum Theil handelt, von Handel und Waaren, welche in der Welt über in diesen Handel vertrieben, auch den Handel in
Europa zu erwehnen, (wie oben) und von den man und seinen Umtrieben, und Handelshandeln der alleu. Staaten, welche sich handt treiben, die sind vertrieben, welche die Handel
von der Welt zu erwehnen, (wie oben) und von den man und seinen Umtrieben, und Handelshandeln der alleu. Staaten, welche sich handt treiben, die sind vertrieben, welche die Handel
von der Welt zu erwehnen, (wie oben) und von den man und seinen Umtrieben, und Handelshandeln der alleu. Staaten, welche sich handt treiben, die sind vertrieben, welche die Handel*

Allegorie van de handel, Jost Amman, ca. 1585

WISSELS

‘Hier worden wissels verhandeld voor Italiaanse steden als Rome, Venetië, Milaan, Firenze en Genua. En voor Hoogduitse, Spaanse, Portugese en Franse steden en ook Londen. Men geeft of ontvangt de waarde van een munt zoals een scudo, ducaat of angelot om er bijna dezelfde prijs voor terug te krijgen of te geven. Maar corrupte kooplieden (vooral de rijksten) hebben deze eerlijke manier van wissel bedorven.’

De scudo is een Italiaanse zilvermunt, de ducaat een gouden munt uit Venetië. De angelot is een Franse munt, met de afbeelding van een engel die een draak verslaat. De gouden of zilveren carolusgulden is de muntstandaard in Brabant. Die is precies 20 stuivers waard.

‘Antwerpen is een modestad. Ik heb vandaag een Afrikaanse jurk aan. Ik zie Indische vrouwen in hun speciale kleren op straat, vrouwen en mannen in djellaba. Ga maar wandelen in de Turnhoutsebaan, de Offerandestraat, Handelstraat, Abdijstraat ...’

2021

DEPOSITO

‘Men geeft iemand een som geld voor een bepaalde tijd aan een vaste interest van 12%, zoals toegestaan door keizer Karel V. Deze interest is verleend aan kooplieden in moeilijke tijden, maar ze wordt misbruikt. Kooplui zouden zich tevreden moeten stellen met eerlijke prijzen van 6 of 6,25%, maximaal 8%.’

TEXTIEL

‘De Nederlanders waren de eersten om lijnwaad te maken, wolproducten en laken. Ze hebben de kunst van stoffen weven en verven naar Engeland gebracht. Men spreekt wijd en zijd over de lakenstof van de Lage Landen, vooral van de Mechelse en de Ieperse.’

Guicciardini somt een indrukwekkend aantal soorten textiel op. Lijnwaad is linnen gemaakt van vlas, grofgrein een soort zijde. Fustein is een stevige stof met linnen ketting en katoenen inslag. Kamelot is van kameelbaar gemaakt.

OOSTLAND EN LIJFLAND

Lijfland is het huidige Estland en Letland. Oostland is de historische verzamelnaam voor landen aan de Oostzee. De inwoners heten Oosterlingen.

Overdadich in spyse ende dranck

Over
Guicciardini
een fijnproever
met smaak

Waar smaakt het eten het best? Wie migreert, mist vaak de vertrouwde smaken uit zijn jeugd. In zijn inleiding beschrijft Guicciardini uitgebreid de landbouw en veeteelt. En vooral ook de smaak van de producten in de Lage Landen. Vaak kunnen de Nederlandse etenswaren helemaal niet concurreren met die uit Italië. Als econoom berekent Guicciardini onder meer de opbrengsten, het aantal liter melk en de winst op de haringvangst.

Zomer, Pieter Bruegel I - Pieter van der Heyden
- Hieronymus Cock, 1570

*'In Antwerpen worden er veel mosselen
gegeten. In Polen gaven wij
dit aan ganzen en andere dieren.'*

2021

*'Kersen en aardbeien zijn lekker.
Niet de aardbeien van Spanje,
maar de aardbeien van hier.'*

2021

*'Zalm is duur in Marokko. Maar in
Antwerpen is het goedkoop.'*

2021

Dit is een van de laatste ontwerptekeningen die Bruegel maakte voor de uitgeverij van Hieronymus Cock. Bruegel geeft hier de fruitoogst (juni), de hooioogst (juli) en de graanoogst (augustus) weer. Het opschrift zegt: 'De zomer is het evenbeeld van de jeugd. Juli, augustus en ook juni maken de zomer. Hete zomers brengen overvloedige oogsten naar de velden.' De boeren oogsten het graan met een zeis. Dat is eerder uitzonderlijk in de 16de eeuw. Een zeis diende om te hooien. Maaien met een zeis verspilt te veel graankorrels. De aren werden meestal afgesneden met een sikkel. Het stro bleef staan als voedsel voor de dieren.

GEZOUTEN HARING

'De haring leeft alleen in de noordelijke Wilde Zee. Hij krijgt een wit of roodachtig uitzicht door de bereiding en de pekels. De witste zijn de vetste. Zij bederven het snelst en moeten meteen na de vangst gezouten worden en bewaard in tonnen. De magerste blijven slechts tien of twaalf uur in het zout, en worden daarna gedroogd en gerookt. Zo krijgen ze een roodachtige kleur. Zelfs tot in Italië worden gezouten vissen verscheept.'

GRAAN

'Graan wordt hier gewoonlijk een maand eerder gezaaid dan in Italië. De boeren willen dat het graan uitschiet voordat de grote en langdurige regens komen en vooraleer de vorst, die vroeg begint, de grond te hard maakt voor de spade.'

FRUIT

'Deze gewesten produceren veel fruit, in het bijzonder peren, appels, pruimen, kersen en krieken, moerbeien, perziken, abrikozen, okkernoten, hazelnoten, mispels en op sommige plaatsen ook kastanjes. Maar behalve de goede peren en appels zijn de vruchten niet zo zoet als in Italië. Ze zijn ook niet zo volgroeid omdat het er niet lang genoeg warm blijft. Vijgen, amandelen en dergelijke groeien hier heel moeilijk omdat de warmte ze niet bewaart.'

WIJNGAARDEN

'Er zijn wijngaarden te vinden in steden en dorpen, maar zeer weinig daarbuiten. Het klimaat zou blijkbaar niet geschikt zijn. Er zijn heel wat wijngaarden rond Leuven en Namen en in de streken rond Luxemburg en Luik. De wijn is er slecht en zuurachtig omdat de druiven niet rijp genoeg worden.'

VEETEELT

'De kalfjes, geitjes en lammetjes zijn ook goed en heerlijk van smaak, maar niet zoals in het grootste deel van Italië. Ze worden te vroeg gespeend.' 'De dieren hier zijn zeer vruchtbaar. In Holland, Friesland en sommige delen van Vlaanderen werpen de schapen drie of vier lammetjes ineens. De koeien krijgen vaak twee kalveren tegelijk.'

ZUIVELPRODUCTEN

‘De koeien geven heel het jaar door lekkere kaas en boter, zeker in Holland. Hier maakt men weinig schapenkaas, en nog minder geitenkaas. De koeienkaas is beter.’

‘Alleen al in Assendelft grazen vierduizend koeien. Onlangs was er een weddenschap hoeveel melk de koeien geven in de vier Hollandse dorpen Oostzaan, Westzijn, Krommenie en Krommeniedijk. Zo weten we nu dat de koeien er jaarlijks meer melk geven dan er Rijnwijn uit Dordrecht wordt ingevoerd.’

Zomer, Pieter Bruegel I - Pieter van der Heyden Hieronymus Cock, 1570

WILD EN GEVOGELTE

‘De bossen zitten vol wild, zoals herten, damherten, wilde geiten, wilde zwijnen, hazen, konijnen, allerlei dassen, veldmuizen, egels en andere wilde dieren. Ze smaken goed, vooral de hazen, maar niet zo lekker als in Italië.’

‘Op het land leven overal veldhoenen, fazanten, tortelduiven en kwartels. Vooral in Holland leven veel watervogels. Ze zijn goedkoop voedsel voor het gewone volk.’

‘In Syrië maken we ook karnemelk in dezelfde emmer als op een van de prenten. We blijven roeren tot de melk karnemelk wordt.’

2021

Zeden ende gewoonheden der mannen ende vrouwen

Over
Guicciardini
een Italiaan
in de
Nederlanden

Guicciardini beschrijft ook het uiterlijk en de gewoontes van zijn nieuwe landgenoten. Vaak spreekt hij over ‘wij’ en ‘zij’. ‘Volgens hun gewoonte’, ‘zoals zij gewoonlijk zeggen’, of ‘wij Florentijnen’. Zijn verhaal over de Nederlanden is anders dan als een Nederlander het zelf zou schrijven.

Een van de meest opvallende verschillen vindt hij de zelfstandigheid van de vrouwen. Hij is niet de enige buitenlander die dit opmerkte. Ook de dochters van Plantijn passen in dit onafhankelijke plaatje. Ze zijn actief in zaken, zoals de kanthandel, en reizen zelfstandig. Wanneer dochter Madeleine naar Parijs verhuist, klaagt ze over haar ingeperkte zelfstandigheid. Ze kan er enkel huisvrouw zijn. Waarschijnlijk heeft Guicciardini hen wel gekend.

Over Guicciardini’s persoonlijke leven en karakter weten we weinig. Een van zijn huisbewoners noemt hem ‘goedgezind, zoals altijd’. Maar in brieven aan familie klinkt hij eerder depressief en negatief. Het stadsarchief bewaart het proces-verbaal van de huiszoeking bij zijn huisbaas Pescioni. Uit de ondervraging tijdens de affaire-Ducci komen we iets meer te weten over Guicciardini’s privéleven:

Getuige Thomas Durez:

kassier van Pescioni: Guicciardini is van de beurs thuisgekomen tussen 17u en 18u. Hij heeft thuis gegeten met Pescioni en diens minnares Tanneken.

Getuige Tanneken de Genshoven:

18 jaar: heeft Guicciardini vrijdagavond in de keuken gezien, goedgezind zoals altijd. Zaterdagavond hebben ze samen gegeten, de verdachte bracht haar drank en zei ‘adieu’. Zondag is hij naar Vlaanderen vertrokken.

Getuige Josyne Pots:

20 jaar, uit Maastricht, in dienst van Pescioni: heeft zondag het bed opgemaakt van Guicciardini. Ze heeft geen bebloed linnen aangetroffen. Ze weet niet wat er is gezegd, want ze begrijpt geen Italiaans.

Getuige Pescioni (de griffier schrijft Pissoni):

kent de verdachte al meer dan 10 jaar, hij woont al 6 jaar bij hem. Guicciardini of zijn bediende ‘petit Jehan’ droegen geen gescheurde kleren.

*Fragmenten uit
het verhoor op
23 november 1554*

De trots van de vrouw, toegeschreven aan Philips Galle, naar Maerten de Vos, ca. 1600-1624

Op deze spotprent is de vrouw gekleed volgens de mode van de jaren 1600-1620. Een duivelse figuur stijft de kraag. Links in het vertrek hangen twee gedrochten de gesteven kragen aan stokken aan de muur. Voor de overdreven grote molensteenkragen was stijfsel niet genoeg. Een metalen portefraes of kraaghouder hield de zware kraag rond de nek mee overeind. In de deuropening loert de dood. De ijdelheid zal hen duur te staan komen. ‘Ne quid nimis’, niet overdrijven, zou Guicciardini zeggen.

'De vrouwen in Antwerpen droegen rare kleding. Er hangt een cirkel, misschien een boedje, op het voorhoofd van een vrouw. De cirkel is vastgezet met een lint aan een sluier. Vonden de mensen dat vroeger mooi? Was het mode?'

2021

Antwerpse vrouw, Wenzel Hollar, 1650

FEESTEN EN GEBRUIKEN

GUICCIARDINI
SCHRIJFT

DOOPSEL

‘Het is opmerkelijk dat zij hier vaak hun vaders en moeders, broers en zusters, ja zonen en dochters tot doopouders of peter en meter nemen. Dit is meer gebaseerd op de oude gewoonten dan op de autoriteit van de Kerk.’

HUWELIJK

‘Een burger die buiten Antwerpen trouwt met zijn huisvrouw, binnenlands of buitenland, en het huwelijk voltrekt zonder toestemming van de burgemeester, verliest meteen het recht van zijn burgerschap of poorterij, zelfs al komt hij ’s anderdaags in de stad wonen.’

‘Mannen en vrouwen kunnen een verbintenis aangaan zoals zij zelf willen. Wanneer vader of moeder hun dochter uithuwelijken, geven ze de aanstaande schoonzoon meestal een geldsom, zonder de dochter uit te sluiten van de erfenis. Na vaders en moeders dood wordt deze som afgetrokken van haar erfdeel. De erfgoederen worden gelijk verdeeld tussen zonen en dochters.’

BRUILOFTSFEEST

‘Bruiloften zijn veel te overvloedig en kostelijk met grote maaltijden voor familie en vrienden, en duren gewoonlijk drie dagen lang. De bruidegom wordt zeer mooi gekleed en de bruid nog beter. Om de drie dagen dragen ze elk nieuwe kleren met rijk en mooi sieraad.’

JUBILEUM

‘Als de gehuwden vijftig jaar lang samen leven, houden zij de bruiloft opnieuw met grote vreugde en blijdschap. Dat doen ook de priesters en de monniken. Vijftig jaar na hun eerste opgedragen mis herhalen ze dat plechtig met veel ceremonie. Ze noemen die dag hun Jubilé.’

BEGRAFENIS

‘Uitvaarten worden ook met grote kost gehouden met veel aalmoezen. Wanneer de dode begraven is en de dienst afgelopen, wordt een weelderige maaltijd gehouden om de zwaarmoedigheid te verdrijven. Deze is voor de familie en de allerbeste vrienden die mee de overledene ten grave hebben gedragen. De anderen krijgen een pot wijn met een schotel goed gekookte rijst.’

‘Belgen zijn zuinig bij het aanbieden van eten en drank als je op bezoek gaat. Ook met snacks zijn mijn vrienden zuinig.’
2021

‘Vroeger geloofde ik dat Belgen elk jaar nieuwe meubelen kopen. Familie uit Antwerpen vertelde aan ons dat Belgen hun “oude” meubelen gewoon op straat gooien als ze hun jaarlijkse nieuwe meubelen kochten. Ik vind alleen kapotte stoelen en vieze matrassen.’
2021

VOLG GUICCIARDINI OP FACEBOOK EN INSTAGRAM

Krijg je maar niet genoeg van Guicciardini?

Mohamed Ouamari schreef tien kortverhalen over hoe Guicciardini het hedendaagse Antwerpen zou beleven in al zijn diversiteit. Ze verschijnen op de website en sociale media van het museum.

Mohamed Ouamaari: *'De Beschrijving is een erfenis van onschatbare waarde voor Antwerpenaren. Guicciardini laat ons kijken naar de stad van toen door de ogen van een vreemdeling, vaak de beste spiegel die je een samenleving kan voorhouden. En zo'n spiegels zijn broodnodig vandaag de dag. We zijn zo vaak bezig met onszelf waardoor we vergeten even stil te staan, kritisch naar onszelf te kijken en goed na te denken waar we met onze samenleving naartoe gaan. Was Guicciardini er maar om ons die spiegel voor te houden.'*

Of wacht, waarom wekken we hem niet tot leven? Hoe zou Guicciardini het Antwerpen van vandaag ervaren hebben? Niet als vreemdeling uit Italië, maar als gast uit het verleden. Wat zou hij vinden van het moderne Antwerpen zonder stadsmuren? Begrijpt hij het nut van afvalscheiding? Wat vindt hij van wijken waar nu inwoners van de meest uiteenlopende nationaliteiten de stad kleuren? En hoe zou hij het uitbundige nachtleven rijmen met zijn lijfspreuk: In niets teveel, nu cocaïne uit de nieuwe wereld onze wereldvermaarde haven overspoelt.'

GA OP ONLINE ROADTRIP 'DWARS DOOR DE NEDERLANDEN'

Ontdek wat Guicciardini schreef over jouw dorp of studentenstad.
www.museumplantinmoretus.be/dwars-door-de-nederlanden

LEES DE VOLLEDIGE BESCHRIJVING VAN DE NEDERLANDEN IN EEN MODERNE VERTALING

Een team vrijwilligers heeft de oude Nederlandse teksten vertaald naar het Nederlands van nu.
www.museumplantinmoretus.be/nl/beschrijvingen

WAAG JE AAN DE LECTUUR VAN DE OUDE NEDERLANDSE VERSIE UIT 1612

Beschrijvinghe van alle de Nederlanden door Lowijs Guicciardijn.
Dit is de vertaling van Cornelis Kiliaan, uitgegeven in Amsterdam in 1612.
https://www.dbnl.org/tekst/guic001besc01_01/index.php

MUSEUM
PLANTIN
MORETUS

Coördinatie
Kris Geysen

Teksten
Inwoners van
de Nederlanden hier en nu
Lodovico Guicciardini
Kris Geysen

Eindredactie
Cédric Raskin

**COLOFON
BEZOEKERSGIDS**

Vormgeving
An Eisendrath
an@studioanorak.be

Drukwerk
Zwartopwit

*Met dank aan de vele
vrijwilligers die de teksten
van Guicciardini hebben
vertaald, in het bijzonder
Ann Vanhoutte die alles heeft
nagelezen en gecontroleerd.*

D/20210306/103

VOLG ONS OP

WWW.MUSEUMPLANTINMORETUS.BE